

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертация за получаване на ОНС доктор
на Людмила Цветкова Цветкова,
редовен докторант в катедра „Социална, организационна, клинична и
педагогическа психология“**

**Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“
по проф. направление 3.2 Психология (Възрастова и педагогическа
психология/Педагогическа психология),**

**на тема: ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЯ
ТРЕНИНГ ВЪРХУ КОГНИТИВНО-ЛИЧНОСТНОТО РАЗВИТИЕ НА
БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ**

от доц. д-р Николай Георгиев Димитров
катедра „Социална, организационна, клинична и педагогическа
психология“, Философски факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“

Представеният за защита дисертационен труд е изработен от Людмила Цветкова Цветкова, редовен докторант в катедра „Социална, организационна, клинична и педагогическа психология“ във Философски факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“, под научното ръководство на проф. д.пс.н Йоана Янкулова и проф. Сандрин Маро. Дисертацията е написана на 163 страници смислен и кадърно написан научен продукт, съдържа 20 таблици и 8 фигури, 4 снимки, цитирани 205 източника, от които 69 на български, 6 на руски, 64 на френски и 66 – на английски език. Представянето включва: увод (4 стр.), 4 пълноценни глави (общо 153 стр.) и финална част, озаглавена „Обобщения и изводи“ (5 стр.).

Първото нещо, с което впечатлява текстът, е изключително стегнатият, научен, но в същото време – много достъпен изказ. Докторантката е избягала от излишества и непремерен патос и представя богат на съдържание и ценен за практиката текст, който тепърва ще намира и отстоява приложението си в българското образование. Още повече, че препоръчвам да бъде оформен и издаден в монография.

Първата глава прави преглед на особеностите в когнитивно-личностното развитие на учениците в периода на средното детство и юношеството. Основните акценти са върху развитието на мисловните процеси, формирането на положителен Аз-образ, развитието на социални компетентности и емоционалната интелигентност. Тях докторантката смята за „основни фактори, съпътстващи успешното развитие и реализация на младия човек“. Освен това са разгледани подробно възрастовите особености, съпътстващи развитието на всеки един от тези фактори, и е обърнато внимание на взаимовръзката между тях. Главата е изградена от 3 части, които разглеждат етапите в когнитивното развитие и развитието на мисленето; спецификата на личностното развитие и формирането на Аз-концепцията и самооценката; особеностите в емоционалното и социалното развитие – всяка по отделно разделена смислово на по две подчасти, с естествен фокус върху средното детство и юношеството.

Втората глава дискутира методите на преподаване в училище, с фокус върху организацията на учебния процес и новите тенденции във функционирането на образователната система; основните аспекти на социалнопсихологическия тренинг; ползите от формата „Философия с деца“. Третата глава представя дизайна и методологията на изследването, проведено за целта на дисертацията. Коректно са описани теоретичната постановка, целите и

задачите на работата, въведени са хипотезите, обяснена е процедурата, описани са етапите на провеждане на изследването.

В четвърта глава, озаглавена „Емпирично изследване на влиянието на метода „Философия с деца“ върху отделни компоненти от когнитивно-личностното развитие на учениците“, коректно са обозначени психометричните характеристики на приложения въпросник, анализирани са входящите и изходящите балове по скали, получени в началото и в края на учебната година, дадени са резултатите от проверката на факторните структури, получени от скалите на въпросника, изследващ особеностите в когнитивно-личностното развитие, анализирани са резултатите от анкетното и социометричното проучване, както и на отделни случаи, допълнително са анализирани резултатите от експериментална група в прогимназиален етап.

В последната част са направени обобщения и са дадени изводи. Това е направено коректно и изцяло според изискванията и очакванията. Дисертацията има и осем приложения. Представеният автореферат напълно отговаря на изискванията. Тук вече е мястото да отправя и няколко съвсем добронамерени критични забележки към текста.

Преди всичко: аз бих използвал друго заглавие за втората глава, по-скоро – в посока: „Традиционни методи на преподаване и иновативни подходи, използващи социалнопсихологическия тренинг в училище“. Мотивите ми са, че нито описването на организацията на учебния процес, нито т.нар. „държавни образователни директиви“, още повече пък предизвикателствата пред образователната система или новите тенденции във функционирането ѝ, не изчерпват заявката на заглавието „Същност на методите на преподаване и приложението им в училищна среда“, даже напротив.

Второ – въпреки похвалата ми по-рано, все пак има някои места в текста, в които е налично в словесно излишество, като например (стр. 16): „Пиаже и други автори откриват, че...“ – т.нар. „други автори“ не са упоменати и не става ясно кои са, което извиква съмнение за използване на клише. Освен това: макар и приносът на Жан Пиаже да е безспорен, на места се отделя твърде подробно внимание на неговата теоретична и практическа работа. Видимо докторантката е запозната с работата му, но някои моменти и приноси би било по-четимо, ако биха били само маркирани.

На трето място: в текста има неустановено правило на изписване на имена. Също така – препоръчвам придържането към установените начини на предаване имената на чужди автори – напр. Чарлз Кули (в текста – Чарлс).

Четвърто (във връзка с Кули): в текста е употребено понятие „ефект на огледалото“ (в оригинал „looking glass self“). Нашата психологическа наука, обаче, използва друго – „Огледален Аз“, и е добре да се използва то. Освен това, и във връзка с Аз-концепцията: на този концепт е отделено твърде малко внимание и споменаването само на работите на Дж. Мийд и Ч. Кули не изчерпва теоретичните постановки и ограничава богатството от полезността на въвеждането му за последващите цели, още повече, че (което адмирарам!) в дисертацията е отделено особено внимание на изграждането на Аз-концепцията и самооценката през средното детство и през юношеството. Освен това – въвежда се и концепт „Публичен Аз“ – идея, характерна за т.нар. „Прозорец на Джохари“, но самият той не е споменат, а мисля, че би било полезно да бъде включен.

Много ми допада и силно подкрепям стегнатостта и информативността на обзора на теориите в част 2.1. „Изграждане на Аз-концепция и самооценка

през средното детство“ и част 2.2. „Изграждане на Аз-концепция и самооценка през юношеството“. Чудесно впечатление прави и лекотата и умението, с което е поднесена информацията в цялата под-глава 3. „Особености на емоционалното и социалното развитие“.

Друг много сполучлив елемент от дисертацията е въвеждането и дискутирането на концепта за социалнопсихологическия тренинг. Харесва ми, че фокусът е изцяло върху приложението му в образователна среда, отново със стегнат, научен и без словесни излишества изказ и балансирано представяне на обзорната информация. Нещо, между другото, което е характерно и за частта, в която се въвежда, представя и обяснява методът „Философия с деца“ (част 3 от II глава). Отново си позволявам похвала!

На пето място: изцяло одобрявам формата и обема на първата част от III глава, в която се описва теоретичната постановка на изследването, като се прави своеобразна реприза на написаното в теоретичния обзор. Но обръщам внимание, че при подобен подход авторите винаги рискуват да създадат у читателя усещането, че се повтарят ненужно. Няколко пъти това се е случило на практика в дисертацията.

По отношение на статистическата работа нямам забележки. Извадката е адекватна на целите, тъй като се работи по конкретен случай и с „потребители“ на конкретна услуга – именно ученици, с които се водят занимания по конкретна, специфична и не масово прилагана методика. Обратно – дисертацията фактически се опитва да маркира опита на докторантката да я „апробира“ в български условия. Това адмирарам!

Подбраните методи на обработка са адекватни, анализът на данните е направен с вещина и показва познанията и практическите умения на

докторантката. Коментарите са подходящи, добре представени и точни. Липсва излишна претенциозност, което оценявам високо! И двете групи – експерименталната и контролната – са добре подбрани и структурирани. Информацията е представена визуално по добър начин, коментарите са коректни, таблиците и графиките са добре балансирани спрямо текста.

Финалните обобщения и изводи са направени коректно, отговарят на представените преди това резултати и много добре ги допълват и интерпретират. Едноименната глава „Обобщения и изводи“ много добре рамкира работата, като и придава завършеност и цялостност. Хипотезите отново намират описание на потвърдението си. Кратко, ясно и точно е изтъкнато още веднъж, че провежданите групови занимания по метода „Философия с деца“ имат силен положителен ефект върху поведението на учениците, особено при навлизащите в пубертета.

Имам забележки към въпросника, предложен на учениците от 2 клас (Приложение 1):

1. Използването на 5-степенна скала от Ликертов тип крие рискове от неточно степенуване, което и се е получило в някои айтеми (напр. 1 и 2, съотв.: „Родителите ми са доволни от мен“ и „Правя неща заради, които родителите да ми се карат“). Предложено е градиране „винаги-много често-често-рядко-никога“. „Често“, обаче, не е подходяща „нулева стойност“, както и „много често“ не е най-доброто огледално твърдение на „рядко“ – много по-добре се е получило със следващите айтеми, където скалата е „винаги-често-понякога-рядко-никога“!
2. Айтем 4. „Казвам всичко на родителите си без да се притеснявам/страхувам“ има нужда от прецизиране, препоръчвам разделянето му: „Казвам всичко [...], без да се притеснявам“ и „Казвам всичко [...], без да се страхувам“.

3. Същото, дори по-настоятелно, препоръчвам да се случи и с айтем 8: „С приятелите си/съучениците...“ – приятелите не е задължително да са съученици, съучениците не е задължително да са приятели, както и един индивид може да се разбира прекрасно с приятелите си, но да не се разбира със съучениците си. Тук отново е налице двоен айтем, който би затруднил респондентите. Освен това: препоръчвам средната стойност на скалата, вместо „колкото се карам, толкова и не се карам“, да се трансформира в по-подходящото и недвусмислено „понякога“.
4. Подобен е случаят с айтем 29: „Не се доверявам лесно, първо проверявам“ – доверието и проверката не са равностойни и синонимни конструкции, още повече – някой може да не се доверява лесно и без да проверява, например. Препоръчвам айтемът да остане „Не се доверявам лесно“. Скалата трябва и да се прецизира, тъй като двойното отрицание е възможно да създаде двусмислици („Никога не се доверявам лесно“). Този айтем го има и във въпросника за учениците в прогимназия и гимназия.
5. Айтем 25 – „Умея да пазя тайни“ според мен не изисква 5-степенна скала, по-удачно би било тристепенна или дори – дихотомна.

Що се отнася до въпросника за ученици от прогимназия и гимназия (Приложение 2), бележките ми – освен споменатата по-горе – са по отношение преработката и разделянето на по два самостоятелни нови айтема на следните: айтем 27 („Чувствам се неуверен в себе си. Често си мисля, че няма да се справя“), айтем 44 („Разбирам се и лесно общувам с родителите си.“), айтем 49 („Наблюдавам другите и анализирам постъпките им. Бих искал/а да разбере повече за техните мисли и преживявания.“, както и айтем 51 („Не се чувствам удобно и се притеснявам в присъствието на родителите си.“).

Тези забележки, обаче, са поправими а и – като цяло – неточностите не влияят значимо на резултатите и полезността на работата. Не променят точността и важността на изводите, както и не биха представлявали проблем при транспонирането на получените данни в практиката и прилагането на подхода в училищна среда. Още повече, че не трябва да се пропуска фактът, че получените от докторантката резултати показват, че методът „Философия с деца“ оказва положително влияние върху емоционалното съзряване и формирането на по-висока самооценка у учениците, подобрява комуникативната им компетентност и отношенията с родителите. По другия използван инструментариум значими забележки нямам.

В текста (българския вариант) забелязах някои печатни и правописни грешки. Но те не се отнасят към научните му характеристики и съвсем не намаляват ценността му! Използваната литература е описана относително коректно, като имам забележки по отношение интернет-източниците: някои от тях са подредени по азбучен ред, като се е взел предвид интернет-адресът, а не наименованието на самия материал или автора. Освен това – не са описвани, според изискването за дата на достъп.

Обръщам сериозно внимание, че в дисертацията присъстват приложения с лични данни на ученици, включени в изследването или използвани за онагледяване на работата, както и необработени снимки, на които се виждат и лесно може да бъдат разпознати деца!

За край: оценявам високо изследователския и интерпретационния труд, положени за написването на тази дисертация. Представените изследвания са важни, получените резултати може спокойно да бъдат определени не само като „научна новост“ (поне за българската наука), но и като „научна ценност“ за практиката в образователната система в нашата страна. Като е

вървяла по стъпките на научноизследователски авторитети, докторантката е провела, описала и интерпретирала резултатите от своята научноизследователска работа прецизно и с вещина, направила е важни изводи. Въз основа на това давам високо положителна оценка на дисертационния труд на тема „Влияние на социалнопсихологическия тренинг върху когнитивно-личностното развитие на българските ученици“ с автор Людмила Цветкова, и препоръчвам на уважаемото научно жури да ѝ присъди образователната и научна степен доктор. Защото това е работа, в която личат неоспорими научно-практически умения и теоретична задълбоченост, но и в труда прозира и стабилната опора, която са предоставили научните ръководители. Едно вдъхновяващо сътрудничество което е дало чудесен резултат!

09.09.2019 г.

Рецензент:

/доц. д-р Николай Димитров/